

Tampere – saamelainen koskiappellatiivi

Johdanto

Nimen *Tampere* tähänastiset selitykset ovat tukeutuneet pääosin skandinaaviisiin kieliin. Esitän seuraavassa kuitenkin *Tampere*-nimelle saamelaista koskiappellatiiviin perustuvaa etymologiaa. Olen päättänyt ratkaisumalliini, koska se on äänteellisesti moitteeton ja nimeämisperusteena topografisesti todennäköinen. Lisäksi muinainen saamelaisasutus Pirkanmaalla on nimistön valossa hyvin oletettavaa. Suomen alueelta löytyy muitakin vastaavia koskiin liittyviä nimiä.

Varhaisempia selitysmalleja

Kaupungin nimi *Tampere* on epäilemättä saanut nimensä *Tammerkoskesta* (vrt. SPK s. v. *Tammerkoski*). Kosken nimelle on esitetty useita etymologioita. Tavallisin lienee muinaisruotsin sanaan *damber* perustuva 'pato'-etymologia (Karsten 1933; Nissilä 1959). Sen heikkous on, että tällaisen merkittävän kosken nimen voi olettaa olevan hyvin vanha. Tammerkoski on Imatrankosken rinnalla kuuluisin suomalainen koski, ja siksi nimen voisi olettaa vanhemmaksi kuin muinaisruotsin sanan *damber* ~ isl. *dammr*. Herää kysymys: onko suomen kielessä koskaan esiintynyt muinaisruotsiin palautuvaa lainasanaa *tamper* 'pato'? Siitä ei ainakaan ole jäänyt mitään kielen muistomerkkiä (SMSA). Suomessa on tosin myöhemmästä ruotsista peräisin oleva

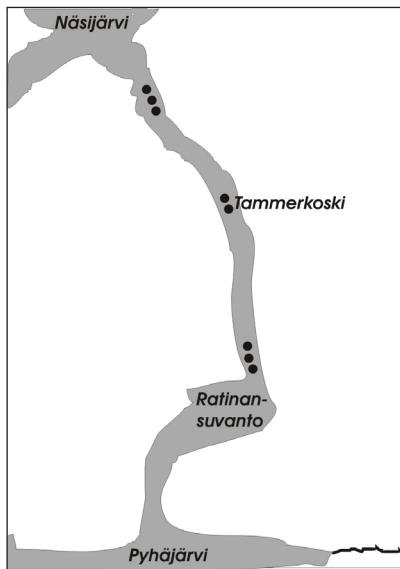
lainasana *tammi* < *damm 'pato' (SSA s. v. *tammi*). Varsinaiset ruotsalaiset tuskin kuitenkaan ovat Tammerkoskea nimenneet. On myös huomattava, ettei sanalla *damber* ole varhempaa kantagermaanista vastinetta, vaan se esiintyy skandinaavisisissa kielissä mahdollisesti keskisaksasta omaksuttuna lainasanana (Hellquist 2004: 85). Huldén (1990) on esittänyt lainaoriginaaliksi toista skandinaavista sanaa *þambr 'pingoittunut, paksuvatsainen', joka ei vaikuta nimeämisperusteena kovin todennäköiseltä.

Saamelaishypoteesi

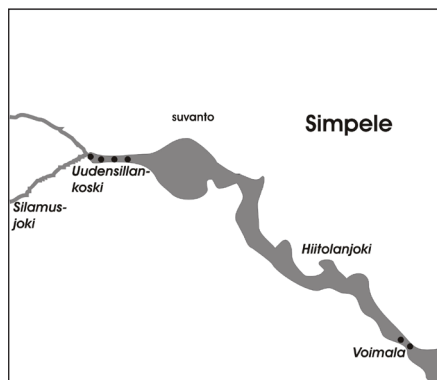
On oletettavaa, että Pirkanmaalla ja sen lähialueilla on asunut pikemminkin saamelaisia kuin ruotsalaisia. Salo (2000) on kirjoittanut Ylä-Satakunnan saamelaisista paikannimistä. Niistä esimerkkinä voisi mainita nimen *Köyliö*, jonka Salo katsoo palautuvan saamen sanaan saP *geavli* 'kaari, kehä' < ksa **-kēvlē*. Myös Aikio on kirjoittanut Satakunnan alueen saamelaisnimistä (2007). Tampereen lähistöllä Orivedellä sijaitsee selkeästi saamelaisperäinen nimi *Siitama* (SPK s. v. *Siitama*) < ksa *sijte'(talvi)kylä' (Lehtiranta 2001: 122). Lapin alueella *siiti*-nimistö ei liity talvikyliin, vaan talvikylien alueiden rajoihin (Lavento & Saarikivi, painossa). Tämän perusteella olisi luontevaa etsiä myös *Tammer*-nimen etymologiaa tältä taholta. Saamelaiseen koski-sanastoon kuuluu saP *dappal*, *-bb-* 'su-

vanto koskessa, laukama, koskien välinen suvanto' (Sammallahti 1989: 98). Se palautuu kantasaamen sanaan *tempeḷ, niin kuin ilmeisesti myös varhaisena suomalaisena adaptaationa nimi *Simpele* (Sammallahti 1999: 75). Näin ollen Tammer-

kosken kantasaamelainen nimi olisi ollut **Tempeḷ|kōške*. Kartat 1–2 osoittavat, että ainakin Tampereen Tammerkoski, Kaustisen Tamperkoski ja Simpele ovat topografisesti koskia, joihin liittyy suvanto.

Kartta 1.
Tammerkoski < ksa *tempeḷkōške.

Kartta 2.
Tamperkoski [Kaustinen] ja Simpele < ksa *tempeḷ '(koskien välinen) suvanto, suvanto koskessa, laukama'.

Johdinaineksen -r(V)- ↔ -l(V)-vaihtelu

Hämeen, Ylä-Satakunnan ja muinaisten hämäläisten eräalueiden nimistössä on esiintynyt johdinaineksen $l(V) \leftrightarrow r(V)$ horjuvuutta, esim. *Puka|ra* ↔ *Puka|la* (NA; Ainiala 1997: 193). Horjuvuus voi analogisesti johtua hämäläisestä $*\delta > r \sim l$ -äänteellisestä kehityksestä. Saamen saanaan ksa **lömpel* 'lompolo' [$\sim$ sm *lampi*] (Lehtiranta 2001: 70) palautuvissa *Lumpero*-nimissä esiintyy kehitys $*l > r$, esim. *Iso-* ja *Pieni Lumperoinen* [Saarijärvi], *Lumperoisenlammit* [Soini] (NA). Vielä vuoden 1552 eräluettelo tunsi saarijärveläisen nimen *Lumperoinen* asussa *Lumpelo* (Kallio 1987: 84). On siis mahdollista, että Tammerkoski on muotoutunut kantasaamelaisesta originaalista hämäläis-satakuntalaisen adaptaation kautta nykyiseen asuunsa: **tempel* > *tamper(e)* ~ *tammer*. (Kartat 3 ja 4.)

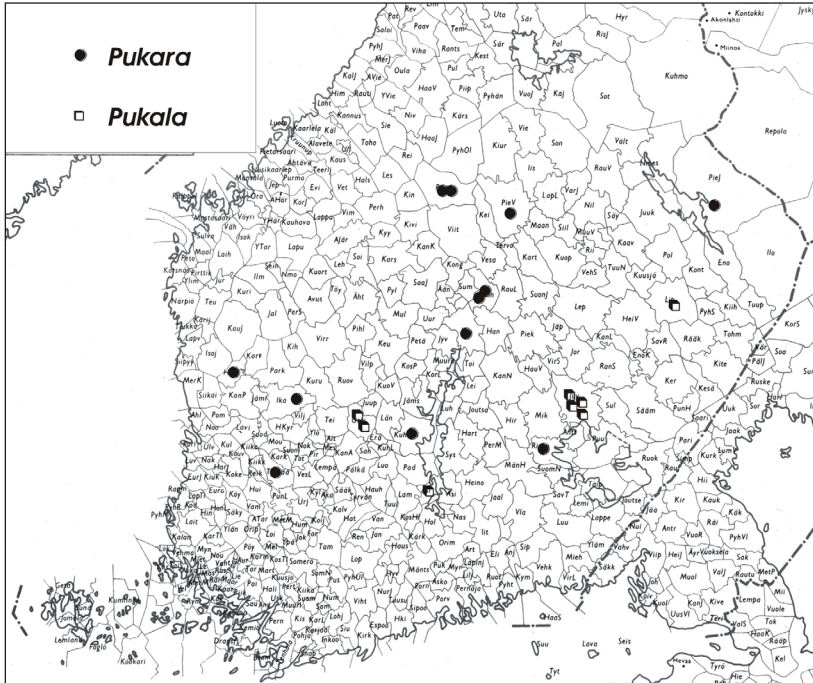
Muuta Tammer- ja Tamper-nimistöä

Karkkilassa virtaa *Sitinojan* sivu-uoma *Tammerkoskenoja* (NA). Voi olla, että nimitys *Tammerkoski* on annettu viitaten sen suureen pirkanmaalaiseen vastineeseen. Taustalla voi myös olla saamelaisperäinen sana **tempel*, varsinkin kun *Sitinoja* voisi palautua asuun *Siitinoja* <

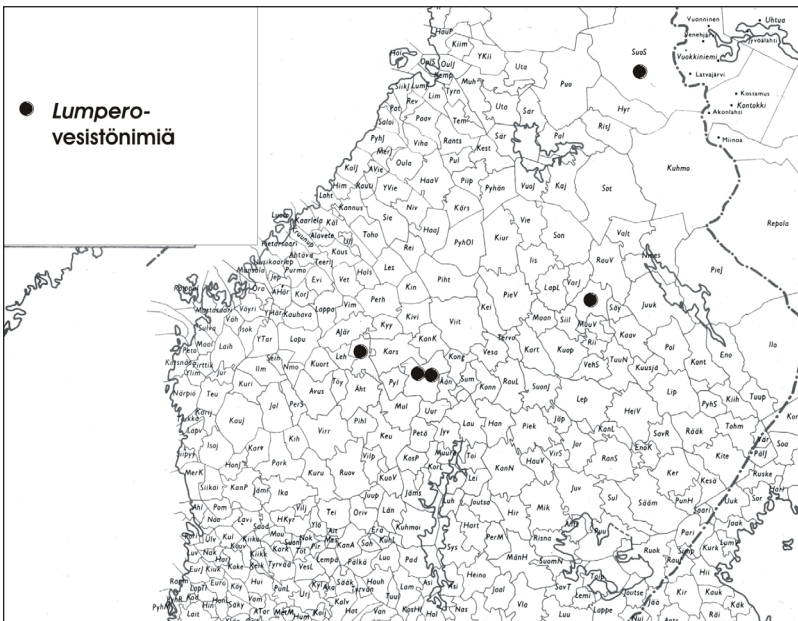
ksa **sijte* '(talvi)kylä. *Tammerkoski*-nimiä esiintyy myös Päijänteen Hämeessä Hololassa ja Kuhmoisten Päijälässä (NA). Nämä viimeksi mainitut mitättömissä ojissa sijaitsevat kosket on luultavasti nimetty pilailumielessä viitaten suureen Tammerkoskeen.

Kaustisella taas esiintyy nimi *Tammerkoski* (NA). Koski sijaitsee *Köyhäjoessa*. Jo se, että tämä variantti sisältää *-mp-* eikä *-mm-*konsonanttiihtymän näyttäisi osoittavan, ettei nimeäjällä ole ollut tarkoitus viitata Tampereen Tammerkoskeen. Tämä nimi oletettavasti palautuu saamenkieliseen originaaliin.

Marttilassa puolestaan sijaitsee *Tamperenmäki*, jonka nimeäminen voi liittyä kaupungin nimeen *Tampere* tai sukunimeen *Damberg*. Toisaalta nimeäminen on voinut johtua jostain viereisen Hiukojan koskesta. Hiukoja saa alkunsa *Lapinsuolta*, ja suon nimi saattaa viitata muinaiseen saamelaisasutukseen. Salossa ja Paimiossa sijaitsevat *Tamperi*-nimiset talot liittynevät ruotsalaisperäiseen henkilönimeen **Damberg* > *Tamperi* (NA). Sama koskenee Hämeenlinnan *Tamperrinsuota*. Savitaipaleella esiintyy kanta-tila *Tampere*, joka sekin palautuu sukunimeen *Damberg* (NA); näin myös Pielavedellä Nilakassa sijaitseva *Tampereensaari*, joka on saanut nimensä saarella sijaitsevasta asutustilasta (NA).

Kartta 3.
Pukara- ja Pukala-nimiä.

Kartta 4.
Lumperovesistö-nimiä < ksa *lömpel.

Lähteet

- AIKIO, ANTE 2007: Saamelaisajan paikan-
nimistö Satakunnassa. – Reino Kero
(toim.), *Sata sana juurta. Satakunnan
vanhaa paikannimistöä*. Satakunta – ko-
tiseutututkimuksia 25. Turku: Satakun-
nan historiallinen seura.
- AINIALA, TERHI 1997: *Muuttuva paikan-
nimistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden
Seuran Toimituksia 667. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HELLQUIST, ELOF 2004: *Svensk etymologisk
ordbok*. <http://runeberg.org/svetyml/>.
- HULDÉN, LARS 1990: Tampere, Tammerfors.
– *Virittäjä* 94 s. 38–43.
- KALLIO, REINO 1987: *Vanhan Saarijärven
historia*. Karstulan, Konginkankaan,
Kyyjärven, Pylkönmäen, Saarijärven ja
Uuraisten kunnat ja seurakunnat. Saari-
järven Offset Ky.
- KARSTEN, T. E. 1933: Svenskt och finskt i
Finland. – *Folkmålstudier* 1 s. 83.
- LAVENTO, MIKA – SAARIKIVI, JANNE
(painossa): Emergence of communica-
tions in and around Inari. Examinee the
limits of archaeological and linguistic
knowledge.
- LEHTIRANTA, JUHANI 2001: *Yhteis-
saamelainen sanasto*. Suomalais-
ugrilaisen seuran toimituksia. Helsinki:
Suomalais-Ugrilainen Seura.
- NA = Nimiarkisto. Kotimaisten kielten tut-
kimuskeskus. Helsinki.
- NISSILÄ, VILJO 1959: Tampere-nimestä. –
Virittäjä 63 s. 111–205.
- SALO, UNTO 2000: Suomi ja Häme. Häme
ja Satakunta. – Jukka Peltovirta (toim.),
Hämeen käräjät 1 s. 18–231. Hämeen-
linna: Hämeen heimoliitto.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1989: *Sámi-Suoma
Sátnegirji. Saamelais-Suomalainen Sana-
kirja*. Ohcejohka: Jorgaleaddji Oy.
- 1999: Saamen kielen ja saamelaisten
alkuperästä. – Paul Fogelberg (toim.),
*Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret
nykytutkimuksen mukaan* s. 249–280.
Bidrag till kannedom av Finlands natur
och folk 153. Helsinki: Societas Scientia-
rum Fennica.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto.
Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
Helsinki.
- SPK = *Suomen paikannimikirja*. Päätoim.
Sirkka Paikkala. Helsinki: Karttakeskus
& Kotimaisten kielten tutkimuskeskus
2007.
- SSA = ITKONEN, ERKKI – KULONEN, UL-
LA-MAIJA (toim.) 1992–2000: *Suomen
sanojen alkuperä I–III*. Suomalaisen
Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556,
Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen
julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten
kielten tutkimuskeskus & Suomalaisen
Kirjallisuuden Seura.